

**TRACHOMITUM VENETUM (L.) WOODSON SUBSP. SARMATIENSE (WOODSON)
AVETISJAN (APOCYNACEAE) У ПРИАЗОВ'Ї**

Ключові слова: Приазов'я, *Trachomitum venetum* subsp. *sarmatiense*, флора, охорона

Приазов'я — унікальний за походженням і природними умовами регіон. Він характеризується високим різноманіттям на рівні видів і екосистем. Під впливом діяльності людини в XIX, а особливо у XX ст., ландшафти Приазов'я були значно трансформовані. Лише на окремих ділянках, зокрема в береговій зоні моря, на виходах гірських порід, територіях, що мали спеціальне та природоохоронне користування (військові полігони, заповідники, національні парки) або були непридатними для використання (балки, яри, заплави річок), природний рослинний покрив достатньо добре зберігся.

Фіторізноманіття берегової зони Азовського моря, зокрема його раритетна частина, до останнього часу досліджена нерівномірно й недостатньо. Тим часом берегова зона Азовського моря є досить цікавою в ботанічному аспекті. Це пов'язано зі специфікою та унікальністю природних, насамперед літоральних, галофітних, плавневих, меншою мірою степових, екосистем, які перебувають переважно в малопорушеному стані, а також із наявністю тут значної кількості ендемів і субендемичних таксонів, активним процесом видоутворення, обумовленим екологічними положеннями і давнім походженням території. За нашими даними, флора берегової зони Азовського моря (далі — БЗАМ) налічує 1913 видів судинних рослин із 609 родів, 121 родини та 4 відділів. Спектр 10 провідних родин формують *Asteraceae* (245), *Poaceae* (182), *Fabaceae* (136), *Brassicaceae* (108), *Caryophyllaceae* (96), *Rosaceae* (91), *Lamiaceae* (90), *Chenopodiaceae* (68), *Apiaceae* (66), *Scrophulariaceae* (64). Високе положення родин *Apiaceae*, *Brassicaceae*, *Fabaceae*, *Lamiaceae* й *Rosaceae* свідчить про значну динамічність приморських супраліторальних екосистем і певну роль Давнього Середзем'я під час формування цієї флори. Для даної території ми наводимо 265 раритетних таксонів [4].

Одним із таких рідкісних таксонів БЗАМ є *Trachomitum venetum* (L.) Woodson subsp. *sarmatiense* (Wo-

odson) Avetisjan, занесений до третього видання «Червоної книги України». Він наводився для Приазов'я (околиці м. Маріуполя) за зборами О.Л. Вержбицького ще наприкінці XIX ст. [2, 7].

Супраліторальний рід *Trachomitum* Woodson у флорі України містить три таксони (види або підвиди), які морфологічно є досить подібними й мають перехідні форми. Ан.В. Єна та І.І. Мойсієнко пропонують розглядати їх як підвиди поліморфного виду *Trachomitum venetum*: *T. venetum* subsp. *sarmatiense*, *T. venetum* subsp. *tauricum* (Pobed.) Greuter et Burdet і *T. venetum* subsp. *russanovii* (Pobed.) Yena et Moysienko [2, 8].

Ареал *Trachomitum venetum* subsp. *sarmatiense* загалом можна окреслити Східним Середземномор'ям [1, 2, 7]. Він охоплює узбережжя Чорного та Азовського морів, включаючи приморські райони Болгарії, Туреччини, Росії (до Заволжя). Два інші підвиди мають локальне поширення і відомі з небагатьох місцезростань: зокрема, кримський підвид *T. venetum* subsp. *tauricum* росте в околицях м. Феодосії, а *T. venetum* subsp. *russanovii* відомий з острова Джарилгач (Херсонська обл.).

Протягом XX ст. *T. venetum* subsp. *sarmatiense* в Північному Приазов'ї не знаходили і вважали зниклим. У 2008 р. він був виявлений на Самсоновій косі аматором О.І. Бронсковим, а пізніше, у 2010 р., ми знайшли його на тому самому місці.

Нині в Приазовському регіоні відомі дві його популяції з Самсонової коси (Донецька обл., околиці м. Новоазовськ) і з Вербної коси (РФ, Краснодарський край, Темрюцький р-н, околиці с. Вербне) (рисунок). Припускаємо, що популяції виду існують також в околицях м. Маріуполя у зв'язку з наявністю відповідних екологічних умов у нижній течії р. Кальміус.

Нові популяції виду, виявлені в Північному Приазов'ї в приматериковій частині коси (1 км на схід від с. Самсонове та 0,7 км на північ від моря) неподалік від штучних водойм, займають площу близько 0,3 га. Слід відзначити, що на Самсоновій косі *T. venetum* subsp. *sarmatiense* формує насамперед мо-



Карта поширення *Trachomitum venetum* subsp. *sarmatiense* у Приазов'ї
Distribution of *Trachomitum venetum* subsp. *sarmatiense* in the Azov area

нодомінантні угруповання з проєктивним покриттям до 70—90 %, які властиві перехідній смугі між засоленими луками на піщано-глинистих засолеваних ґрунтах (формація *Elytrigieta elongatae*) та очеретяними ценозами (*Phragmiteta australis*), що займають вологіші, болотисті екотопи. У більш вологих екотопах виявлена також асоціація *Trachomitum phragmitosum (australis)*. Останні угруповання переважно однарусні, заввишки 1,2—1,5 м. Тут, окрім *T. venetum* subsp. *sarmatiense*, частка якого становить 50—60 %, трапляються *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. (10—15 %), *Elytrigia elongata* (Host) Nevski (5 %), *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth (3—5 %), *Carex extensa* Good. (2 %), *Galium aparine* L. (2 %), *Althea armeniaca* Ten. (1 %), *Epilobium hirsutum* L. (1 %) і *Cynanchum acutum* L. (1 %). Усього на ділянці 100 м² знайдено від 15 до 18 видів. Популяція *T. venetum* повночленна, у віковому спектрі переважають зрілі генеративні та віргінільні особини. Показники щільності виду — 20—30 екземплярів на 1 м².

На Вербній косі *T. venetum* subsp. *sarmatiense* зростає вздовж штучного насипу, який створили вповодж урізу води на літоральному валу для попередження підтоплення автошляху між с. Вербне і туристичною базою «Темрючанка». Основною асоціацією,

в межах якої трапляється вид, є очеретяно-колосьнякова (*Phragmitetum (australis) leymosum (sabulosae)*). Проєктивне покриття — 55—60 %. Тут чітко виявлені два яруси. У першому, заввишки до 1,5—2,0 м, окрім доміанти *Phragmites australis* (15 %), відзначений також *Melilotus albus* Medik. (2 %). У другому (висота — 40—60 см), окрім *Leymus sabulosus* (M. Bieb.) Tzvelev (20—25 %) і *T. venetum* (5 %), трапляються бур'янові та літоральні види: *Anisantha tectorum* (L.) Nevski (3—5 %), *Diploaxis tenuifolia* (L.) DC. (3 %), *Artemisia arenaria* DC. (2 %), *Conyza canadensis* (L.) Cronq. (1 %), *Crambe pontica* Steven ex Rupr. (1 %), *Cynanchum acutum* (1 %), *Rumex tuberosus* L. subsp. *turcomanicus* Rech. f. (1 %), *Senecio vernalis* Waldst. et Kit. ((1 %). Усього на ділянці 100 м² знайдено від 22 до 25 видів. Площа популяції *Trachomitum venetum* становить тут майже 150 м², а чисельність — близько 300 особин. Популяція виду дещо потерпає внаслідок періодичного ремонту дороги та стихійних пожеж.

Крім «Червоної книги України», *T. venetum* subsp. *sarmatiense* занесений у «Красную книгу Краснодарского края» з подібним природоохоронним статусом — «вразливий» та «Красную книгу Приазовского региона» [5, 6].

Північноприазовська популяція *T. venetum* subsp. *sarmatiense* охороняється в межах Національного природного парку «Меотида». Можливо, слід вжити заходів для розселення виду на Криву та Білосарайську коси. З метою охорони популяції на узбережжі Краснодарського краю ми (разом із професором С.А. Литвинською) запропонували створити пам'ятку природи «Вербна коса» [5].

Гербарні збори передані до Національного гербарію Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (КВ). Дублетні зразки зберігаються в науковому гербарії кафедри ботаніки та садово-паркового господарства Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (MELIT).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зернов А.С. Флора Северо-Западного Кавказа. — М.: Изд-во «Гов-во науч. изд. КМК», 2006. — 664 с.
2. Єна А.В., Мойсієнко І.І. Кендир венеційський — *Trachomitum venetum* (L.) Woodson s. l. // Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. — К.: Глобалконсалтинг, 2009. — С. 288.
3. Коломійчук В.П. Флористические находки в береговой зоне Азовского моря // Бюл. МОИП. Биол. науки. — 2011. — **116**, вып. 6. — С. 85—86.
4. Коломійчук В.П., Онищенко В.А., Перегрим М.М. Важливі ботанічні території Приазов'я / За ред. Т.Л. Андрієнко. — К.: Альтерпрес, 2012. — 116 с.
5. Литвинская С.А., Коломійчук В.П., Бровко Ю.В. *Trachomitum sarmatiense* Woodson / Красная книга Приазовского региона. Сосудистые растения / Под ред. В.М. Остапко, В.П. Коломійчука. — Киев, Альтерпрес, 2012. — С. 130—132.
6. Тильба А.П., Литвинская С.А. Кендырь сарматский — *Trachomitum sarmatiense* Woodson // Красная книга Краснодарского края (растения и грибы). — Краснодар: ООО «Дизайн Бюро №1», 2007. — С. 263—264.
7. Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1962. — Т. 8. — С. 267—268.
8. Yena A.V., Moysienko I.I. *Trachomitum venetum* subsp. *russanovii* (Pobed.) Yena & Moysienko, comb. & stat. nov. / Greuter W. & Raus Th. (ed.) Med-Checklist Notulae, 26 // Willdenovia. — 2007. — **37**. — P. 435.

Рекомендує до друку
Д.В. Дубина

Надійшла 13.09.2012 р.

В.П. Коломійчук

Институт ботаники имени Н.Г. Холодного НАН Украины
TRACHOMITUM VENETUM (L.) WOODSON SUBSP.
SARMATIENSE (WOODSON) AVETISJAN (*APOCYNACEAE*)
В ПРИАЗОВЬЕ

Приводятся современные местонахождения редкого дизъюнктивного таксона *Trachomitum venetum* subsp. *sarmatiense* в Приазовье. Дана ценотическая характеристика выявленных автором местонахождений.

Ключевые слова: Приазовье, *Trachomitum venetum* subsp. *sarmatiense*, флора, охрана.

V.P. Kolomyichuk

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

TRACHOMITUM VENETUM (L.) WOODSON SUBSP.
SARMATIENSE (WOODSON) AVETISJAN (*APOCYNACEAE*)
IN THE SEA OF AZOV REGION

Data on current localities of a rare disjunctive taxon, *Trachomitum venetum* subsp. *sarmatiense*, in the Sea of Azov region are presented. Coenotic characteristics of the species localities are given.

Key words: Sea of Azov region, *Trachomitum venetum* subsp. *sarmatiense*, flora, conservation.